

ПОСЛЕДЊИ ДАНИ УЖИЧКЕ РЕПУБЛИКЕ

Био је крај новембра, а зима је пожурила, мимо календарског датума, и већ је показивала своје лице — мраз је стезао и смрзавао барице по излоканим путевима, а на околним брдима већ се беласао први снег. Партизанско Ужице, које је преко два месеца живело раздрагано, али и организовано у слободи, као да је некако постало озбиљније и забринутије. Нека пословна ужурбаност се огледала на сваком месту и на сваком кораку. Пред зградом Врховног штаба је било лшвље него обично: стално су се појављивала нова лица — једни су улазили, други излазили. Слично је било и пред зградом Народноослободилачког одбора, Штаба Ужичког партизанског одреда, Редакције „Борбе“ и осталих институција. Ужурбани одлазак посебних партизанских јединица на положај и утовар оружја, муниције и разног материјала из магацина, као пред неку селидбу, јасно је говорио о нечем врло озбиљном што се приближава. И заиста, после кратких прича о томе да Немци с великим војним снагама надиру из свих праваца према Ужицу, дошло је и званично саопштење о општој евакуацији града и повлачењу према Златибору и Кремнима.

Вест о напуштању Ужица болно ме је погодила. Ми млади скојевци, који смо ту нашу партизанску државу у рођеном граду емотивно доживљавали и носили у себи, напуштањем Ужица као да смо остављали у њему део свог тела. У тим тренуцима, кад ми је постало јасно да ћемо пред непријатељем морати да напустимо град, почеле су ми се ређати слике, као на филмском платну, све га што сам видео и доживео у тој првој ратној години. Сетио сам се и оних тешких тренутака кад су у априлском рагу једног јутра Немци, после краћег, али часног отпора, продрли у град и заузели га. А затим оне полицијске јурњаве за комунистима, хапшења и првих стрељања, кад су, поред других, погубљени Драги Мартиновић и Драги Веселиновић „Сингер“. Помислио сам да је тако могао проћи и мој брат Миливоје, који је већ био у партизанима, али је понекад ноћу илегално улазио у град и навраћао кући. А то се могло десити, јер једне ноћи су два жандарма дошла нашој кући с налогом да га ухапсе, иа како га нису нашли, целе ноћи су преседели у кухињи чекајући га, а онда уместо њега ухапсили су и одвели оца. Чим су они отишли, брат се појавио. Ређали су ми

се у свести и сви они задаци које смо ми под окупатором изврша вали, нарочито онај први, кад сам у групи која је радила у рејону „Ткачница“, с двојцом другова, из једне кабине на плажи извукао санитарски материјал.

При свакој помисли да ћемо се растати са слободним Ужицем, постајало ми је и тужно и тешко. Понекад би ме за тренутак обрадовала искрсла мисао да ће наши, можда, задржати Немце на Буковима, у Овчарској клисури, у неком теснацу Дрине. . . Али, одмах сам увиђао да су то само жеље, јер се око мене све припремало за евакуацију. Тешка је била помисао да ћемо оставити град у ком смо преко два месеца живели у слободи, у ком су скољевци и партизи први пут без страха од полиције и окупатора слободно градили своју будућност, баш онако како смо је замишљали. И радили смо тада у таквом заносу као да смо ослободили цео свет и чинило ми се да нам је и срце било веће од те радости што имамо своју државу. Није нас ништа могло зауставити ни уплашити: ни пуцањ немачких топова који је у тиха јутра допирао из Ваљева, ни четничка издаја и њихово повремено надирање према Ужицу. Наше су се песме ориле тим улицама којима сутра треба да одјекује језиви бат немачких чизама. А тек приредбе у препуној сали Соколског дома, где се слободно пева Интернационала, иа партизанско позориште, оркестри, па игранке после уметничког програма, па наши митинзи и славља. Живели смо у ослобођеном Ужицу као једна породица, живели смо за фронт, за победу, за слободу као наш крајњи циљ. Зар ће иза свега тога доћи мук под поновном окупацијом која ће сад као освета бити још суровија?

Сваку наду да се ситуација на фронту може изменити прекинула је хитна евакуација свега из града. Мени и мојим друговима саопштено је да дођемо увече 26. новембра на састанак пред* Соколски дом. Ту нам је речено да напуштамо град и идемо на Краљеву воду, (данас Партизанске Воде на Златибору) где ћемо сачекивати камионе и друга превозрт средства и преносити рањенике евакуисане из болнице у Ужицу и Севојну. Кренуо сам кући, али сам предосећао тежину растанка с мајком. Два су **ЈО** се сина већ налазила у борби, а ја, трећи и најмлађи, треба да се опростим и кренем у неизвесност. И заиста, кад сам јој рекао да и ја одлазим, бризнула је у плач и зајецала. Није могла да се умири. Једва је изговарала кроз плач да оставем макар ја с њом. Можда Је ова мислила да је мој одлазак нека моја самоволна дечачка одлука. Иако су њене и речи и очи молиле и тражиле макар сажалење, отишао сам скоро без поздрава- Било ми је тешко при **ПОМИСЛИ** да ни један од нас нисмо остали са њом.

Кад сам одмицао златиборским путем, скоро нисам одвајао поглед од Ужица. Не знам да ли ми је било теже због тога што сам остављао мајку у сузама, или што се, можда, више никад нећу вратити у мој родији град. Испод мене је остајала плажа, на

којој сам провео добар део безбрижног детињства купајући се код „Фикара“ и играјући крпењаче. А кад се град изгубио иза окуке, пренео сам се у збиљу и почео размишљати о томе шта нас очекује следећих дана и да ли ћемо моћи да се одупремо сили која се устремила на овај слободни део наше земље.

На Краљевој води смо преносили рањенике цео дан и већ исте вечери смо добили информацију да Немци напредују према Ужицу са свих страна, да су стигли испод Кадиљаче и да треба даље да се повлачимо. Поред нас су већ пролазиле неке јединице даље према Кокином Броду и Санцаку. Превлачена је комора, разни материјал и све оно што је било гштребно војсци и што не би требало да падне у руке непријатељу.

Ту на Златибору сам доживео много тежи тренутак од оног растанка са мајком. Дознао сам да ми је најстарији брат Миливоје погинуо код Љубовије у Другој златиборској чети. У првом тренутку нисам могао да поверујем да га стварно више нема и да га више никада нећу видети, а онда ми је у сећању изронила слика наше целе породице у којој је Миливоје, као најстарији брат, умео сваку радост да учини још већом. Најтеже ми је било како да, ако се вратим у Ужице, кажем мајци да је Миливоје погинуо. У једном тренутку сам пожелео да се вратим са Златибора и да јој тако олакшам бол.

Сву радост и љубав према револуцији, према слободи, према граду и друговима с којима сам живео и радио као да је пореметило ово повлачење партизана из Ужица и Миливојева погибија. У том тренутку сам све то доживео много теже него неки другови који још нису били изгубили најближег свога, Касније, како се борба ширила и односи заоштравали, смрт је постајала саставни део нашег живљења.

На путу за Санцак дознали смо за погибију Радничког батаљона на Кадињачи. И та вест ме је потресла јер су ми у батаљону били многи познаници.

Сазнавши за њихову погибију, сетивши се испраћаја посмртних остатака Рада Стефановића „Пајаца“, Љубише Веснића, Олге Ђуровић и других који су погинули на Дрежничкој градини још пре ослобођења Ужица и посматрајући сада свакодневно умирање, и смрт ми се почела чинити обичнијом појавом. Па и у братовљевој смрти сам почео тражити неко оправдање. А кад су ми испричали да је њихова Златиборска чета примила на себе најснажнији ударац Нематда у борби за одбрану Ужица и слободне територије и својом храброшћу прва задржала Немце и омогућила да Раднички батаљон изађе на КадиРБачу и прихвати даљу борбу, било ми је лакше.

У селу Драглици смо преносили оружје с камиона на запрежна кола пошто камиони нису могли даље, јер није било пута, Ту смо и добили оружје и исте вечери био сам на стражи и до-

био озбиљан укор од Милована Ђиласа, кога нисам прописно војнички зауставио.

Из Драглице смо, прешавши реку Увац, стигли у село Радоињу. Ту нас је прихватио Андра Петронијевић и, саопштивши нам да је он командант места, наредио да се сви који носимо оружје а нисмо распоређени у јединице, постројимо. Тако је формирана Прва омладинска партизанска чета, и то од дечака и младића од којих су многи први пут (пре два дана) узели пушку. Одмах по формирању чете кренули смо на задатак. По наређењу Андре Петронијевића враћени смо преко Увца у село Сеништа, заузели положај и ту сачекали Немце. Међутим, до веће борбе није дошло јер су се остале две партизанске чете повукле на другу страну реке, па је и наша Омладинска чета прешла на леву страну Увца. Ту смо на положају остали до касно у ноћ, све док се Немци нису повукли натраг према Златибору.

Иако су то били тешки дани за наше јединице у овом крају због нараслог непријатеља коме су се стрвинарски придружили четници, због губљења слободне територије, због снега и оштрог мраза, за који нисмо ни одећом ни обућом били припремљени, ми из Омладинске чете смо све то занемарили пред чињеницу ОХМ да смо постали права војничка јединица. То осећање достојанства и радости помутила је, међутим, реорганизација Омладинске чете. Љубо Ђурић је затражио да сви другови испод 16 година предају оружје и да се врате у Ужице. Били смо запрепашћени таквим ставом, који као да нам је одузимао право на борбу, на корачање у истом борбеном строју, на постојање. Сва уверавања да смо још млади, неискусни и нејаки за велике напоре који предстоје били су неубедљиви разлози пред нашом несаломљивом жељом да наставимо заједнички пут с одраслима и старијим друговима. Протестовали омо разним аргументима, али је наш и гласни и неми отпор таквој одлуци савладаи на тај начин што су нам покупили оружје и распоредили нас до повратка у Ужице у позадинску чету којом је руководио Срба Јосиповић.

Једног јутра половином децембра 1941. године позвали су нас у једну просторију у којој су били Иво Лола Рибар и Слободан Пенезић Крцун. Саопштено нам је да треба да се вратимо у Ужице и дати су нам задаци за рад у окупираном граду. Саопштили су нам да су то наши скојевски задаци, да се на нас и даље рачуна и да ми, у ствари, треба да наставимо нашу заједничку борбу, али у другим условима.

При испраћају за Ужице дали су нам по 150 динара и одредили једну десетину партизана да нас ирати до Златибора. Доста пре Златибора, кад се та десетина вратила, ми смо окренули путем према селу Рожанству. Уз пут су до нас допирале вести о терору окупатора и домаћих издајника и о злостављању партизанских породица. Иако су нам наши руководиоци при испраћају рекли да нас као малолетне неће непријатељ дирати и да смо зато

погодни за илегални рад, еа зебњом смо се кретали према Ужицу, јер без оружја другог излаза нисмо имали. Помисао да се вратимо партизанима била је илузорна: можда су они отишли некуда даље па их не можемо пронаћи, без оружја нас је свака сила могла похватати и поубијати, а без хране у непознатом крају, по мразу и снегу могли смо завршити живот и без непријатеља. Но, хтели — не хтели наставили смо гхуг према Ужицу без обзира шта нас може задесити. И заиста, у Рожанству су нас похватили четници и предали у Команду места у Чајетини. Ту су затим довели и Слободана Секулића, команданта батаљона Ужичког партизанског одреда „Димитрије Туцовић“. Везаног у ланце, као најопаснију зверку, уз пуно обезбеђење, спровели су га у камиону заједно с нама у градску полицију у Ужицу. На њему су посебно као „краљевском“ официру који је „погазио“ заклетву бездушно искаљивали свој бес тукући га до крви. У таквом „дијалогу“ ми остали смо као „ситније рибе“ били запостављени и поштеђени таквих мука. Секулићево пркосно држање и стојичко подношење мука, одбијање хране, пркосење непријатељу и узвраћање шефу полиције, који му је рекао како се одласком у нартизане нашао с олошем, рекао му је да су партизани једини прави борци који се боре за слободу и да ће најзад победити.

Из градске полиције смо ускоро премештени у Централни затвор а 24. децембра 1941. године спроведени у Концентрациони логор на Бањици. Овде на Бањици, као да иисмо били свесни свих опасности које нас чекају, својом младошћу смо свему што је долазило од полиције пркосили и супротстављали се. Кад сам стигао на Бањицу, нисам имао ни кошуље ни обуће, а сви ми, иако увек гладни, нисмо никад ни покушали да затражимо парче хлеба за себе, а имали смо по 15 година. Баш ми млади ту на Бањици смо представљали пример како се треба држати пред полицијом која нас је малтретирала. Неки пркос, али и понос, који иза ре шетака и жица у човеку брже расту, давали су нам снаге да истрајемо и да се не покоримо.

Нисам се бојао за себе и чини ми се да ме никакве муке тада не би уплашиле, али су ме обузимали тешки тренуци при помисли на мајку и њено стање. Већ је била сазнала да јој је најстарији син Миливоје погинуо, тада јој је био погинуо и средњи син Милосав (о томе смо касније сазнали), а најмлађи се с оцем налазио у лошру где је над њима лебдела смрт.

Рајко ЈЕЧМЕНИЦА